

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
“ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО”

РОМАНЮК КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 373.2 : 316.647.5. – 054/.053.4

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ
ТОЛЕРАНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

БУДНИК Олена Богданівна,
Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор
ХАЙРУДДІНОВ Мухіддін Айддінович,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
завідувач кафедри теорії та методики виховання
і психічного розвитку особистості;

кандидат педагогічних наук, доцент
КАРНАУХ Леся Петрівна,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології

Захист відбудеться “29” вересня 2014 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.04 Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського” за адресою: 65029 м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського” за адресою: 65029 м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано “28” серпня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Татарина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах сучасних українських реалій особливої гостроти набуває розуміння й прийняття особистістю не лише національних здобутків і цінностей, а й виховання поваги до культурної спадщини інших народів шляхом толерантного ставлення до кожного попри його національну чи етнічну приналежність. Відтак, формування національно свідомої, морально стійкої та патріотично налаштованої особистості, здатної до спілкування у міжкультурному просторі, є нагальною проблемою сьогодення.

Значущість окреслених аспектів виховання зростаючих поколінь актуалізована в Базовому компоненті дошкільної освіти України, Законі “Про дошкільну освіту”, чинних програмах для дошкільних навчальних закладів, Концепції громадянського виховання, Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 рр. тощо. Ключовими завданнями освіти дітей дошкільного віку визначено розвиток толерантної свідомості, планетарного світогляду, ціннісного ставлення до себе та оточуючих.

У сучасній дошкільній освіті України усталилися принципи людиноцентризму та гуманізму. У цьому сенсі пильну увагу зосереджено на розвитку особистості дитини, її взаєминах із собою, іншими, дійсністю. Потенціал дошкільного дитинства з формування фундаментальних моральних якостей обґрунтовано М. Богомоловою, Л. Божович, О. Кульчицькою, В. Котирло, С. Ладивір, Л. Шибицькою та іншими вченими. Сучасні дослідники акцентують на діяльнісній складовій особистісних якостей дітей (Ш. Амонашвілі, Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Грама, Т. Жаровцева, О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, Н. Луцан, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Т. Степанова), до яких відносимо й міжетнічну толерантність.

Означений феномен потрактовано різновекторно: як особистісна якість, ознака гуманної людини (О. Грива, Л. Дерман-Спаркс, В. Кукушин, М. Мальчевська, О. Подівілова); доброзичливе ставлення до представників інокультур (В. Заслуженюк, М. Хайруддінов,); партнерство, суб’єкт-суб’єктна взаємодія (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, І. Якиманська); розвиток культури діалогу (М. Бахтін, В. Біблер, В. Луговий, П. Саух); формування настанови щодо толерантної свідомості (О. Асмолов, Г. Солдатова, Л. Шайгерова).

Міжетнічну толерантність зумовлюють етнічна ідентичність та етнокультурна компетентність (В. Зарицька, Т. Поштарьова, М. Шульга), а практичною детермінантою досліджуваної якості є міжкультурна взаємодія та комунікація (Ф. Бацевич, Д. Бенкс, В. Євтух, Д. Каммінс, П. Макларен, Н. Терентьєва, Ф. Уордл та ін.).

Відповідно гуманізоване виховання є особистісно зорієнтованим, тобто здатним формувати цілісну реалістичну картину світу, актуалізувати суб’єктний досвід дошкільників, формувати їхню соціально-моральну сферу. Вивчення цього аспекта знаходимо в працях сучасних учених (І. Бех, А. Бойко, Т. Поніманська та ін.) як гуманістичну складову педагогічної діяльності (Г. Васянович, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, О. Кононко, Ю. Мальований).

Водночас проблема виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку, у зв'язку з її поліаспектністю, потребує ґрунтовного вивчення у теоретико-методичному та організаційно-технологічному контекстах, що дасть змогу усунути суперечність між реальною необхідністю виховання міжетнічної толерантності з наймолодшого віку та відсутністю належної гуманістично-спрямованої, насиченої полікультурним змістом виховної роботи, яка б не лише допомогла дітям оволодіти теоретичними знаннями про представників інших народів та етносів, а й сприяла б формуванню позитивного ставлення до них, слугувала стимулом до відповідної діяльності.

Отже, актуальність проблеми виховання толерантності в дошкільному віці, її суспільна та педагогічна значущість, а також недостатнє теоретичне й практичне вивчення зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **“Педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку”**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану наукової та науково-методичної роботи Державного вищого навчального закладу “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” у межах науково-дослідницької теми кафедри теорії та методики дошкільної освіти “Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою та інтегрування України в європейський освітній простір” (номер Державної реєстрації 0106U009432). Тему наукового дослідження затверджено рішенням вченої ради ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 2 від 01.03.2011 р.), узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26.04.2011 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови ефективного виховання міжетнічної толерантності старших дошкільників.

Для досягнення мети визначено такі **завдання**:

1. Визначити та науково обґрунтувати сутність поняття “виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку”, уточнити зміст поняття “міжетнічна толерантність”.

2. Виявити критерії, показники і схарактеризувати рівні вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

3. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови ефективності методики виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – експериментальна методика виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження – виховання в дітей старшого дошкільного віку міжетнічної толерантності буде ефективним за таких педагогічних умов: гуманізація та гуманітаризація змісту дошкільної освіти, упровадження інноваційних педагогічних технологій у виховний процес ДНЗ (мультимедійних презентацій та елементів інтерактивного навчання), збагачення змісту виховання дітей засобами етнокультури, проектування впливу культурно-освітнього середовища ДНЗ на процес виховання міжетнічної толерантності дітей, взаємозв'язок дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

Згідно з виокремленими завданнями використано комплекс **методів дослідження**:

- **теоретичні**: історико-логічний – вивчення теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми; аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення наукових джерел для визначення категоріально-понятійного апарату дослідження та виокремлення педагогічних умов виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку;

- **емпіричні**: узагальнення кращого педагогічного досвіду з метою вивчення стану досліджуваної проблеми в практиці дошкільних навчальних закладів; індивідуальні бесіди зі старшими дошкільниками; комплекс діагностувальних завдань – визначення рівня вихованості міжетнічної толерантності дітей; спостереження, аналіз продуктів творчої діяльності вихованців; анкетування педагогів і бесіди з батьками задля з'ясування їхнього ставлення до окресленої проблеми; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та прикінцевий етапи) для виявлення динаміки рівня вихованості міжетнічної толерантності дітей;

- **методи математичної статистики**: аналіз динаміки досліджуваної якості, застосування непараметричного коефіцієнта взаємного спряження А. Чупрова для встановлення кореляційних зв'язків між критеріями міжетнічної толерантності та доведення ефективності педагогічних умов.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальну роботу здійснено на базі дошкільних навчальних закладів: № 19, № 22 м. Івано-Франківська, № 10 та № 17 м. Берегово (Закарпатська обл.). Дослідженням було охоплено 372 дітей старшого дошкільного віку, 170 батьків і 164 вихователі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше визначено й обґрунтовано педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності у дітей старшого дошкільного віку (гуманізація та гуманітаризація змісту дошкільної освіти, упровадження інноваційних педагогічних технологій у виховний процес ДНЗ, збагачення змісту виховання дітей засобами етнокультури, проектування впливу культурно-освітнього середовища ДНЗ на процес виховання міжетнічної толерантності дітей, взаємозв'язок дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні міжетнічної толерантності

дітей старшого дошкільного віку); **визначено** поняття “виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку”, яке розуміємо як цілеспрямований процес гуманного та міжетнічного виховання дітей на засадах партнерства і толерантної свідомості; забезпечення в групі толерантного простору, середовища, що характеризується єдністю всіх суб’єктів виховного процесу (вихователів, дітей, батьків), терпимістю і повагою до інокультур, дітей інших етносів та бажання взаємодіяти з ними; міжетнічна вихованість дітей старшого дошкільного віку – це вміння поводити себе в міжетнічному середовищі; ввічливе, шанобливе, доброзичливе ставлення до дітей інших національностей та етносів, повага до традицій і звичаїв інших культур; толерантні вчинки і поведінка дитини, готовність надати допомогу в разі потреби; **виокремлено** критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний), показники та схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку; **розроблено** модель і методику виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку, що обіймає три етапи (ознайомлювально-когнітивний, емоційно-емпатійний та діяльнісно-творчий);

уточнено сутність поняття “міжетнічна толерантність” яку трактуємо як особистісну якість, ознаку гуманної людини, як партнерство у спілкуванні на основі доброзичливої суб’єкт-суб’єктної взаємодії, поваги до людей інших народів незалежно від їхньої соціальної належності, національності, раси, культури, релігії;

подальшого розвитку набула теорія і методика виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі.

Практичне значення дослідження: розроблено методики виховання та діагностування міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку; систему вправ, ситуацій, сценарії, спрямовані на виховання міжетнічної толерантності дітей; спецкурс “Виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку в навчально-виховній практиці ДНЗ”, який може бути використаний як у процесі підготовки майбутніх вихователів, так і в післядипломній педагогічній освіті; методичні рекомендації для батьків з формування міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку. Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці роботи вихователів дошкільних навчальних закладів, організації співпраці вихователів із сім’єю, у післядипломній освіті педагогів.

Основні результати дослідження впроваджено в практику роботи ДНЗ: № 19 “Троянда”, № 22 “Світанок”, № 28 “Квітка Карпат” м. Івано-Франківська (акт про впровадження № 02-5/4082 від 30.12.2013 р.), № 355 “Ясочка” м. Києва (акт про впровадження № 1579/31 від 14.10.2013 р.), № 165 “Барвінок” м. Львова (акт про впровадження № 1367 від 22.10.2013 р.), № 10 (акт про впровадження № 9 від 28.11.2013 р.) та № 17 (акт про впровадження № 10-2/1049 від 08.11.2013 р.) м. Берегово (Закарпатська обл.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня, зокрема, **міжнародних:** “Етновиховний простір сучасних закладів освіти в умовах глобалізації: стан і перспективи” (Івано-Франківськ – Хмельницький, 2010); “Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів XXI століття” (Чернівці, 2011); “Розвивальне навчання та Школа діалогу культур – можливості взаємодоповнення” (Луцьк, 2011); “Оновлення змісту професійної освіти майбутніх педагогів ДНЗ і ЗОШ I ступеня: парадигми XXI сторіччя” (Івано-Франківськ – Берегово, 2011); “Етнопедagogіка: діалог культур” (Хмельницький – Івано-Франківськ, 2012); “Карпати – Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів” (Івано-Франківськ, 2013); “Приоритетные направления развития науки и образования” (Чебоксари, 2014) та **всеукраїнських:** “Василь Сухомлинський і школа XXI століття: традиція й інноваційність” (Умань, 2012); “Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня” (Івано-Франківськ, 2012); “Управління інноваційним розвитком освіти: глобальний та національний виміри” (Суми, 2012); “Проблеми компетентнісного підходу у підготовці майбутніх вчителів: тенденції та перспективи” (Кривий Ріг, 2012); “Українське національне виховання: реалії, тенденції, перспективи” (Запоріжжя, 2013).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 16 одноосібних наукових і науково-методичних публікаціях автора, з них 10 статей – у провідних наукових фахових виданнях України, 2 – зарубіжних (Росія), 4 – збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 338 найменувань, із них 20 – іноземною мовою), 9 додатків (на 45 сторінках). Загальний обсяг дисертації складає 259 сторінок, з них – 175 сторінок – основного тексту. Робота містить 33 таблиці, 16 рисунків (1 рисунок обіймає 1 самостійну сторінку основного тексту дисертації).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження окресленої проблеми, її зв'язок з науковими програмами і темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет наукового пошуку, сформульовано методи дослідження, розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, представлено перелік публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** “Теоретичні засади виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку” схарактеризовано соціополітичні та історико-педагогічні передумови формування міжетнічної толерантності старших дошкільників в Україні; описано генезу становлення проблеми міжетнічної толерантності у вітчизняній та зарубіжній

психолого-педагогічній науці; подано стан сформованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі дослідження.

Встановлено, що провідними історико-педагогічними передумовами розвитку ідей виховання міжетнічної толерантності слугували психолого-педагогічне обґрунтування сензитивності періоду дошкільного дитинства для формування якостей морального спрямування; стійка міжетнічна взаємодія та “діалог культур”, що мали місце впродовж усієї історії нашої держави; міжнародні нормативно-правові документи ООН та ЮНЕСКО щодо дотримання прав і свобод кожного, незалежно від етнокультурного походження; полікультурний характер населення України; інтегрування країни до світового та Європейського соціокультурного простору.

Ідеї виховання міжетнічної толерантності перебували в центрі уваги філософської думки: античної (Сократ, Платон, Арістотель); класичної (К. Гельвецій, Д. Локк, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спіноза та ін.); української (Т. Шевченко, Л. Українка). Розвиток вчення про міжетнічну толерантність відбувався у єдності з концепцією екзистенціалізму (М. Бердяєв, М. Бубер, І. Зязюн).

У сучасній науковій думці відсутнє однозначне розуміння поняття “міжетнічна толерантність”. Означений феномен розглядають крізь призму етнічної ідентичності (В. Євтух, Л. Карнаух, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, М. Шульга), як особистісну якість, ознаку гуманної людини (О. Грива, Д. Догерті, О. Доукіна, В. Кукушин, М. Мальчевська, О. Подівілова, Н. Якса); життєво-психологічну настанову, структурний елемент національного характеру (Д. Єфімова, Ю. Макаров); належне ставлення до представників інокультур (Ф. Бацевич, О. Будник, А. Джуринський, Б. Савчук, М. Хайруддінов); особистісно зорієнтовану взаємодію (В. Андрущенко, П. Ігнатенко, О. Столяренко); як культуру діалогу (В. Дмитрієв). У дослідженні розглядаємо міжетнічну толерантність як особистісну якість, ознаку гуманної людини, як партнерство у спілкуванні на основі доброзичливої суб’єкт-суб’єктної взаємодії, поваги до людей інших народів, незалежно від їхньої соціальної належності, національності, раси, культури, релігії. Проте проблема виховання міжетнічної толерантності у дітей старшого дошкільного віку комплексно до цього часу не вивчалась. Як у філософських, так і в психолого-педагогічних дослідженнях не визначено сутність виховання міжетнічної толерантності, відсутня система у визначенні змісту, форм і методів виховання толерантності у дітей в дошкільних навчальних закладах.

У контексті дослідження здійснено психолого-педагогічне обґрунтування сензитивності старшого дошкільного віку для виховання міжетнічної толерантності, з урахуванням тверджень про наявність у дітей позитивного образу “Я” (С. Якобсон); процесу інтерналізації у ході засвоєння понять і норм соціально прийнятної поведінки (Г. Крайг); потреби в особистісному самовизначенні (О. Запорожець, М. Лісіна).

Міжетнічну толерантність дітей дошкільного віку розглядаємо як особистісну якість, що виявляється у суб'єкт-суб'єктній взаємодії, взаєморозумінні дітей старшого дошкільного віку різних національностей і етносів, як партнерство у спілкуванні; здатність дітей сприймати погляди, звичаї, традиції представників інокультур, з повагою до них ставитись, прагненні спілкуватися з ними на засадах гуманізму і терпимості.

У дослідженні встановлено, що вагомий вплив на виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку як цілеспрямованого процесу мали праці корифеїв педагогічної думки з проблем раннього морального виховання дітей (С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський та ін.); ідей інтернаціонального виховання (М. Богомолова, З. Гасанов, К. Назаренко, Е. Суслова та ін.); стратегій полікультурної освіти (Р. Агадуллін, Д. Бенкс, П. Веддер, Д. Вільямс, О. Грива, А. Перотті, Р. Тсунейоші та ін.).

Виховання дітей дошкільного віку є процесом формування у дітей загальноприйнятих суспільством соціальних цінностей (загальнолюдських і національних), моральних, правових норм, зразків поведінки, правил і норм спілкування у процесі взаємодії дитини, її внутрішньої й зовнішньої активності і цілеспрямованих педагогічних впливів батьків і педагогів ДНЗ. Результатом виховання є вихованість дитини, що виявляється в її поведінці (А. Богуш). Зважаючи на це, виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку розуміємо як цілеспрямований процес гуманного та міжетнічного виховання дітей на засадах партнерства і толерантної свідомості; забезпечення в групі толерантного простору, середовища, що характеризується єдністю всіх суб'єктів виховного процесу (вихователів, дітей, батьків), терпимістю і повагою до інокультур, дітей інших етносів та бажання взаємодіяти з ними.

Міжетнічна вихованість дітей старшого дошкільного віку – це вміння поводити себе в міжетнічному середовищі; ввічливе, шанобливе, доброзичливе ставлення до дітей інших національностей та етносів, повага до традицій і звичаїв інших культур; толерантні вчинки і поведінка дитини, готовність надати допомогу в разі потреби.

У дослідженні було визначено критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний) та показники вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку. Когнітивний критерій з показниками: знання про самого себе як представника певної спільноти, про свою країну, її символи, національні звичаї й традиції; уявлення про національну культуру інших країн; уміння диференціювати прояви добра і зла у вчинках й поведінці однолітків і дорослих. Емоційно-ціннісний критерій визначено з показниками: адекватність емоційних відгуків на почуття й емоції інших людей, здатність до емпатії, поцінування оточуючих (людей / дітей), толерантне ставлення до їхніх думок, почуттів, поглядів, ідей. Діяльнісний критерій – з показниками: вміння здійснювати міжособистісну

взаємодію з представниками інокультур і співвітчизниками на засадах поваги та партнерства; культура поведінки, що виявляється в дотриманні норм моралі в щоденних учинках і діяльності; рефлексія як здатність передбачати наслідки своїх дій і висловлювань.

На основі визначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні вихованості міжетнічної толерантності старшого дошкільника (високий, середній і низький).

У дітей з **високим** рівнем вихованості міжетнічної толерантності сформовано фактичні уявлення про суспільні норми міжетнічної толерантності й правила поведінки, у них чітко виражений пізнавальний інтерес до представників інших народів та етносів; діти цього рівня демонструють емоційно стійке позитивне ставлення до оточуючих, виявляють емпатію, толерантне ставлення до інших людей (дітей), стриманість до протилежних думок; діти самостійно виявляють міжособистісну толерантність, успішно взаємодіють з оточуючими на засадах партнерства та поваги.

Діти із **середнім** рівнем вихованості міжетнічної толерантності мають нечіткі знання про суспільні норми й правила поведінки; у них простежується ситуативно-емоційне ставлення до представників інокультур, вони епізодично виявляють самовладання, емпатію, стриманість залежно від зовнішніх чинників; у взаємодії з оточуючими дошкільники визнають толерантну поведінку інших людей, однак власну толерантність виявляють вибірково, як і дотримання правил культури поведінки.

Низький рівень вихованості міжетнічної толерантності характерний для дітей, у яких відсутні або незначний обсяг уявлень про цінності міжетнічної толерантності, відсутні вміння вирізняти межі толерантної (інтолерантної) поведінки, у них спостерігаються вибіркові знання про суспільні норми й правила поведінки та уявлення про свою етнічну належність, відсутній інтерес до пізнання; вони здебільшого нестримані, для таких дітей притаманні епізодичні вияви толерантності в конкретній ситуації щодо окремого індивіда, спостерігається небажання взаємодіяти з оточуючими.

Виявлення рівнів вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку за кожним із виокремлених критеріїв було здійснено за комплексом таких діагностувальних завдань: “Знання національного костюма”, “Сюжетні картинки” (Р. Калініна), “Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинках” (Г. Урунтаєва, Ю. Афонькіна), “Упізнай настрій”, “Пригости цукеркою”, “Сестрички” (Е. Сулова) та “Рукавичка” (Г. Цукерман).

Згідно з аналізом даних, отриманих за результатами комплексу діагностувальних завдань з відповідною якісною характеристикою рівнів вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку, було виявлено такі результати: на високому рівні було 1,6 % дітей, середньому – 72,6 %, низькому – 25,8 % вихованців.

За результатами анкетування вихователів ДНЗ виявлено, що вихованню міжетнічної толерантності у дошкільних навчальних закладах не надають належної уваги. Причинами

цього, з одного боку, є недостатня підготовленість фахівців до такої роботи, а, з іншого – відсутність відповідного змістового й організаційно-методичного забезпечення з виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

У процесі індивідуально-групових бесід з батьками з'ясовано, що, на жаль, у більшості родин не надають вагомому значення вихованню у дітей міжетнічної толерантності, пасивно долучаються до виховних ініціатив педагогів. Водночас в окремих родинах не лише знають про актуальність проблеми, а й виховують дітей на засадах толерантності, доброзичливості, поваги.

У другому розділі **“Експериментальна методика виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу”** обґрунтовано педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей, представлено модель і методику реалізації педагогічних умов виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку, подано порівняльні результати рівнів вихованості до і після формувального етапу експерименту.

У дослідженні було визначено й обґрунтовано такі педагогічні умови: гуманізація та гуманітаризація змісту дошкільної освіти; упровадження інноваційних педагогічних технологій у виховний процес ДНЗ (мультимедійних презентацій та елементів інтерактивного навчання); збагачення змісту виховання дітей засобами етнокультури; проектування впливу культурно-освітнього середовища ДНЗ на процес виховання міжетнічної толерантності дітей; взаємозв'язок дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

Реалізації формувального етапу експерименту передувала пропедевтична робота з вихователями дошкільних навчальних закладів шляхом упровадження спецкурсу **“Виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку в навчально-виховній практиці ДНЗ”** у формі лекцій-діалогів, семінарських занять, диспутів. Спецкурс передбачав такі теми: **“Поняття “толерантність” у гуманітарних науках”**, **“Передумови виникнення вчення про міжетнічну толерантність в Україні”**, **“Формування міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку: функції, методи й форми організації”**, **“Актуалізація педагогічної взаємодії ДНЗ та сім'ї – запорука успішності реалізації процесу виховання міжетнічної толерантності”**, **“Інновації як допоміжний засіб у процесі формування у дітей міжетнічної толерантності”** тощо.

На формувальному етапі дослідження розроблено й апробовано модель і експериментальну методику виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку, що обіймала три взаємопов'язані етапи: ознайомлювально-когнітивний, емоційно-емпатійний та діяльнісно-творчий..

Виховну роботу було спрямовано на: поглиблення знань дітей про самих себе, рідну країну та її культуру, збагачення уявлень про полікультурне багатство світу, особливості

життя людей в інших країнах, норми співжиття у полінаціональному суспільстві; формування ціннісного ставлення до особистості загалом, а також поваги до рідних і близьких, однолітків, дорослих; розвиток навичок конструктивної міжетнічної взаємодії.

Перший – *ознайомлювально-когнітивний етап* – передбачав закріплення знань про власну країну, її культуру, державні та народні символи, звичаї, традиції та обряди, збагачення уявлень про положення України на мапі, назви країн-сусідів, культуру країн близького і далекого зарубіжжя, моральні норми поведінки людини в полінаціональному середовищі. На цьому етапі реалізувалися такі педагогічні умови: гуманізація та гуманітаризація змісту дошкільної освіти та упровадження інноваційних педагогічних технологій (елементів інтерактивного навчання та мультимедійних презентацій). Змістовий аспект виховання передбачав використання таких форм і методів роботи, як: читання й аналіз творів моральної та полікультурної спрямованості, мультимедіа-презентацій, демонстрування фотоілюстрацій, бесіди.

Розроблено й упроваджено тематичні заняття з тем: “Національні символи”, “Земля, де народились і ростем”, “Мандрівка Україною”, “Київ – славетне місто-столиця”, “Моє рідне місто”, “Свою мову знай, інші – поважай” тощо; було обладнано світлини з ілюстраціями культурних, природних і національних пам’яток України (“Михайлівський собор”, “Кам’янець-Подільська фортеця”, “Український костюм”, “Лялька-мотанка”, “Рушник” та ін.).

Проведено низку бесід у супроводі фотоілюстрацій: “Кімоно”, “Індійське сарі”, “Одяг племені Масаї” (ознайомлення з національним одягом та ін.); “Сфінкс”, “Тадж Махал”, “Велика Китайська стіна”, “Храм Василя Блаженного”, “Колізей” (ознайомлення з пам’ятками архітектури різних країн); “Димківська іграшка”, “Матрьошка”, “Нецке”, “Лялька-мотанка” (народна іграшка різних народів), запропоновано колекцію дитячих розмальовок з окреслених тем. Задіяно мультимедіа-презентації, оформлені у вигляді подорожей: “Подорожуємо з мапою і глобусом. Європа”, “Африка і Австралія”, “Азія та Америка”, “Ми маленькі діти на Землі великій”, “Що таке культура?”, “Життя людей на Землі”.

На цьому етапі дітей залучали до слухання й обговорення казок та оповідань В. Сухомлинського “Кожна людина повинна”, “Добре слово”, “Скажи людині “Здрастуйте!””, “Горбатенька”, “Хлопці розважаються”, “Любов і жорстокість”, “Гавеня і Соловей”; Ф. Мусаджанова “Доброта”, В. Осєєвої “Три товариші” та ін., участі в іграх та інсценівках за мотивами народних казок різних народів.

Метою другого етапу – *емоційно-емпатійного* – було формування емоційної чутливості дітей з метою виховання адекватної реакції на почуття, емоційні стани інших людей; набуття емпатійних здатностей, що виявляються у співпереживанні та співчутті, сприяють усвідомленню цінності іншої людини, її інтересів, переконань, думок і відповідному

позитивному ставленні до них. На цьому етапі реалізовано таку педагогічну умову – збагачення змісту виховання старших дошкільників засобами етнокультури. Змістова лінія виховання на цьому етапі полягала в застосуванні таких методів і прийомів, як: вивчення прислів'їв і приказок, читання та аналіз українських народних казок, продумування кінцівки казки, творчі вправи, ситуації, ігри морально-етичної спрямованості. Проведено низку занять із розвитку самоідентичності дітей, усвідомлення цінності іншого: “Все про себе хочу знати”, “Я – маленька людина”, “Я та інші”, “Пізнаючи себе – пізнаю світ”, “Мій характер”, “Кожний привабливий по-своєму”, “Я шаную інших” тощо; системи вправ: “Вгадай емоцію”, “Лото настроїв”, “Порівняй героїв казок”, етюди на вияв різних емоцій: “Назви схожі”, “Малюємо настрої”.

Чільне місце в розвитку емоційно-ціннісної сфери дітей дошкільного віку відводилося казкам. У руслі проблеми використано українські народні казки про тварин, соціально-побутові, інших народів. На прикладі соціально-побутових українських казок (“Три бажання”, “Гостинець батькові”, “Пани, Хома і гуска”, “Як чоловік людей колись дурив”, “Надокучливі казки”) діти дізнавались про діаметрально протилежні людські якості, зіткнення різних характерів, дружбу та її вияви, узагальнювали та доходили моральних умовисновків за кожним конкретним твором.

Було задіяно творчі вправи: “Мій смішний портрет”, “Що я люблю?”, “Коли мені добре?”, “Якби я...”, “Улюблена іграшка”, “Чарівний стілець”, “Малюємо одне одного”, “Розповідь про друга”, “Чарівне слово”, “Учимося піклуватися”, “Приділяємо увагу”, “Наша Батьківщина”, “Вчимося ділитися”, “Місток”, “Країна Любові та Єдності”, “Промінчики доброти”, “Розсели людей по Планеті”, які сприяли формуванню розуміння емоційного стану співрозмовника, партнера по взаємодії, контролю власних емоцій, умінню стримувати надмірні емоційні вияви тощо.

На цьому етапі використано народні прислів'я та приказки про спілкування з оточуючими та ставлення до них; друзів, дружбу, товаришування; сім'ю й повагу до батьків; моральні категорії, Батьківщину та рідний край.

Третій етап – *діяльнісно-творчий* – передбачав вправління дітей у здійсненні взаємодії на засадах поваги й партнерства, дотриманні норм культури в щоденній діяльності (на заняттях, прогулянці, вдома), розвиток рефлексії. На цьому етапі було зреалізовано такі педагогічні умови: проектування впливу культурно-освітнього середовища ДНЗ на процес виховання міжетнічної толерантності дітей і взаємозв'язок дошкільного навчального закладу та сім'ї у вихованні міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку. Змістова лінія цього етапу полягала в застосуванні таких методів і прийомів: розігрування та аналіз проблемних ситуацій, моделювання ситуацій, ігри-імітації, народні ігри, вправи-драматизації, розробка проектів.

Для вправління дітей старшого дошкільного віку в толерантній учинковій діяльності використано вправи “Як учинити?” (діти розглядали малюнок та описували проблемну ситуацію, вирішували, як чинити, коли хтось потрапив у біду); “Що буде далі?” (діти разом із вихователем вирушали в уявну подорож вулицями міста й допомагали людям у складних ситуаціях); “А якби я...”; “Що могло статися?” (діти розглядали зображення однієї людини, але з різними виразами обличчя й міркували, яка ситуація могла спричинити такий настрій); “Компліменти” (вихованці в колі дарували один одному приємні слова); “Ниточки доброти” (передаючи один одному клубок ниток, діти продовжували речення “Я радію, коли...”); “Метелики на галявині” і т. ін. Застосовано елементи інтерактивного навчання, щоб дати змогу вихованцям самостійно робити узагальнення й висновки. Наприклад, вправа “Аналіз ситуації” (case-метод), адаптована для дітей старшого дошкільного віку.

Впроваджено ігри-імітації (виконання певних простих відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища довколишньої дійсності). Наприклад, дітям було запропоновано ситуації: “Уяви, що ти на вулиці зустрів(ла) людину (дитину) з іншої країни, котра приїхала вперше у це місто. Як ти будеш діяти?” або “Ти граєшся у пісочниці. До тебе підійшов хлопчик з іншої країни, усміхається. Як ти будеш діяти? Підеш гратися з ним? Як ти вважаєш, з якої країни завітав хлопчик?”. Педагог з дітьми продумував хід імітаційної ситуації, допомагав вихованцям розвивати творчу уяву та прогнозувати власну поведінку.

У повсякденні використовувалися народні ігри морально-етичної спрямованості (“Воробей”, “Сірий кіт”, “Міст”, “Кружок (Царівна)”, “Мовчанка”, “Бобер”, “Гуси”, “Квочка”, “Регіт”, “Лис”, “Заїнько”, “Перстенець”, “Дід”, “Дзвіночок”, “Чабан”, “На баштані”, “Дощик”, “Панас”, “Піжмурки” та ін.), які слугували ефективним засобом зміцнення міжособистісних взаємин між дітьми, налагодження атмосфери співробітництва й толерантності в групах старшого дошкільного віку.

Спільна діяльність дітей і батьків передбачала організацію сімейних конкурсів у дошкільному закладі та групі; презентацію результатів творчості, розповіді про захоплення в сім’ї; проведення спільних заходів (екскурсії, оформлення груп, виготовлення посібників тощо). Кожній сім’ї було запропоновано обрати країну за власним бажанням і підготувати матеріали про її особливості, мешканців, звичаї та традиції, які віддзеркалювали б унікальність національного одягу та пам’яток культури.

Значна увага приділялась методичній роботі вихователів з родинами дітей, що полягала у використанні групових (консультації, презентування кращих ідей родинного виховання); колективних (брифінги, дискусії, батьківські конференції) та наочно-письмових форм (батьківські стенди, тематичні планшети, скринька пропозицій, інформаційні листи). Вихователі експериментальних дошкільних груп консультували батьків щодо виявів міжетнічної толерантності в дітей у стосунках з однолітками, надавали допомогу в розвитку

емоційної сфери дошкільників. Проведено низку бесід з батьками щодо виховання у дітей міжетнічної толерантності з тем: “Що таке толерантність?”, “Толерантні батьки – толерантні діти”, “Виховання у дітей співчутливості та уважності”, “Використання художнього слова у вихованні міжетнічної толерантності дітей”, “Етнокультурна компетентність в дошкільному віці” та низку інших.

Використано тематичні планшети та інформаційні аркуші, що розміщувались у батьківських куточках у роздягальнях: “Країни і традиції”, “Коротко про важливе”, “Що таке толерантність?”, “Як важливо розуміти один одного (жести та міміка)” та інші.

На прикінцевому етапі здійснено порівняльні контрольні зрізи щодо наявних рівнів вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному (далі КЕ) та формувальному етапах. Аналіз експериментальних даних засвідчив, що в експериментальних групах (далі ЕГ) відбулися відчутні зміни.

Так, в ЕГ було виявлено високий рівень вихованості міжетнічної толерантності за когнітивним критерієм у 21,3 % дітей (12,4 % на КЕ), середній – у 51,7 % (на КЕ – 33,7 %); низький – у 27,0 % дітей (на КЕ – 53,9 %). У контрольних групах (далі – КГ) наприкінці експерименту високий рівень не зазнав змін і залишився на рівні 8,3 %; середній – 45,3 % (38,1 % – на КЕ); на низькому рівні залишилось 46,4 % дітей (на КЕ – 53,6 %).

За емоційно-ціннісним критерієм наприкінці експерименту в ЕГ зафіксовано 38,2 % дітей з високим рівнем вихованості (на КЕ – 25,9 %); 38,2 % (34,8 % – КЕ) – із середнім і 23,6 % (порівняно з 39,3 % на КЕ) – з низьким. Щодо КГ, то дітей з високим рівнем вихованості виявлено 24,7 % (на КЕ – 19,6 %); середнім – 46,4 % (КЕ – 47,4 %); низьким – 28,9 % (33,0 % – на КЕ).

Динаміка міжетнічної толерантності у дітей старшого дошкільного віку за діяльнісним критерієм в ЕГ була такою: високий рівень вихованості – 18,0 % дітей (КЕ – 9,0 %); середній – 75,3 % (на КЕ – 64,0 %); низький рівень – 6,7 % (27,0 % – на КЕ). Водночас у КГ високий рівень показали 8,2 % вихованців (порівняно з 5,2 % на КЕ); середній – 73,2 % (67,0 % – на КЕ); низький – 18,6 % дітей (КЕ – 27,8 %).

У таблиці представлено порівняння інтегрального показника вихованості міжетнічної толерантності у дітей ЕГ та КГ на констатувальному та прикінцевому етапах дослідження.

Таблиця

Порівняльна характеристика рівнів вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному та прикінцевому етапах (%)

Рівні	Експериментальна група			Контрольна група		
	Констатувальний етап	Прикінцевий етап	Динаміка	Констатувальний етап	Прикінцевий етап	Динаміка

Низький	24,7 %	9,0 %	- 15,7 %	26,8 %	21,6 %	- 5,2 %
Середній	74,2 %	79,8 %	- 5,6 %	71,1 %	76,3 %	+ 5,2 %
Високий	1,1 %	11,2 %	+ 10,1 %	2,1 %	2,1 %	0

Як засвідчують дані таблиці, в ЕГ збільшилась кількість дітей із високим рівнем міжетнічної толерантності до 11,2 % (порівняно з 1,1 % на КЕ). Середній рівень вихованості міжетнічної толерантності виявлено у 79,8 % дітей (74,2 % – на КЕ) і низький рівень – зафіксовано в 9,0 % старших дошкільників (КЕ – 24,7 %).

За результатами прикінцевого зрізу в КГ також було виявлено позитивну тенденцію у зміні показників вихованості міжетнічної толерантності. Кількість дітей старшого дошкільного віку з високим рівнем вихованості міжетнічної толерантності в КГ залишилась незмінною та становила 2,1 %. Водночас збільшилась кількість вихованців із середнім рівнем – 76,3 % (КЕ – 71,1 %), зменшилась кількість дітей із низьким рівнем – 21,6 % (26,8 % на КЕ).

З метою виявлення найбільш стійкого взаємозв'язку між критеріями міжетнічної толерантності було проведено кореляційний аналіз. Рівень кореляції, як низький, пояснюємо, якщо $0 < C < 0,3$; середній – проміжні значення від 0,3 до 0,7; високий дорівнює від 0,7 до 1,0. Порівняння результатів кореляційного аналізу за даними, що було отримано на основі діагностувальних завдань (“Знання національного костюма” і “Впізнай настрій”), засвідчив найбільш стійкий взаємозв'язок між когнітивним та емоційно-ціннісним критеріями міжетнічної толерантності (0,6807). Аксиоматично дослідницьку увагу було зосереджено на вихованні виокремлених критеріїв міжетнічної толерантності дітей.

Надійність і вірогідність отриманих результатів дослідження підтверджена методами математичної статистики за непараметричним коефіцієнтом взаємного спряження А. Чупрова. Результати прикінцевого зрізу здебільшого засвідчили позитивну динаміку рівнів вихованості міжетнічної толерантності дошкільників, що вказує на ефективність моделі та експериментальної методики виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку за визначених педагогічних умов. Отже, мети наукового пошуку досягнуто, завдання виконано, що дає змогу сформулювати висновки.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі:

Дослідження було спрямовано на вивчення проблеми виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку, в якому обґрунтовано й апробовано педагогічні умови, модель та експериментальну методику виховання у старших дошкільників міжетнічної толерантності.

1. У результаті вивчення теоретико-методичних праць визначено, що виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку – це цілеспрямований процес гуманного та міжетнічного виховання дітей на засадах партнерства і толерантної свідомості; забезпечення в групі толерантного простору, середовища, що характеризується єдністю всіх суб'єктів виховного

процесу (вихователів, дітей, батьків), терпимістю і повагою до інокультур, дітей інших етносів та бажання взаємодіяти з ними. Міжетнічна вихованість дітей старшого дошкільного віку – це вміння поводити себе в міжетнічному середовищі; ввічливе, шанобливе, доброзичливе ставлення до дітей інших національностей та етносів, повага до традицій і звичаїв інших культур; толерантні вчинки й поведінка дитини, готовність надати допомогу в разі потреби. Уточнено зміст поняття “міжетнічна толерантність” яке трактуємо як особистісну якість, ознаку гуманної людини, як партнерство у спілкуванні на основі доброзичливої суб’єкт-суб’єктної взаємодії, поваги до людей інших народів, незалежно від їхньої соціальної належності, національності, раси, культури, релігії. Міжетнічну толерантність дітей старшого дошкільного віку розглядаємо як особистісну якість, що виявляється у суб’єкт-суб’єктній взаємодії, взаєморозумінні дітей старшого дошкільного віку різних національностей і етносів, як партнерство у спілкуванні; здатність дітей сприймати погляди, звичаї, традиції представників інокультур, з повагою до них ставитись, прагненні спілкуватися з ними на засадах гуманізму і терпимості.

2. Виявлено критерії та показники вихованості міжетнічної толерантності дітей: 1) когнітивний (знання про самого себе як представника певної спільноти, про свою країну, її символи, національні звичаї й традиції; уявлення про національну культуру інших країн; уміння диференціювати прояви добра і зла в учинках й поведінці однолітків і дорослих); емоційно-ціннісний (адекватність емоційних відгуків на почуття й емоції інших людей, здатність до емпатійного співпереживання, поцінування оточуючих (людей / дітей), толерантне ставлення до їхніх думок, почуттів, поглядів, ідей); 3) діяльнісний критерій з показниками (уміння здійснювати міжособистісну взаємодію з представниками інокультур і співвітчизниками на засадах поваги та партнерства; культура поведінки, що виявляється в дотриманні норм моралі в щоденних учинках і діяльності; рефлексія як здатність передбачати наслідки своїх дій і висловлювань). Вихованість у дітей старшого дошкільного віку міжетнічної толерантності виявляється на високому, середньому та низькому рівнях.

3. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку: гуманізація та гуманітаризація змісту дошкільної освіти, упровадження інноваційних педагогічних технологій у виховний процес ДНЗ (мультимедійних презентацій та елементів інтерактивного навчання), збагачення змісту виховання дітей засобами етнокультури, проектування впливу культурно-освітнього середовища ДНЗ на процес виховання міжетнічної толерантності дітей та взаємозв’язок дошкільного навчального закладу і сім’ї у вихованні міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

4. У дослідженні розроблено й апробовано модель та експериментальну методику виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку, що обіймала три етапи. На першому етапі (ознайомлювально-когнітивному) у процесі занять, бесід, демонстрування ілюстрацій, мультимедіа-презентацій, читання відповідних художніх творів збагачували знання

дітей про норми життя у полінаціональному суспільстві, моральні категорії, розвивали вміння диференціювати позитивні й негативні вчинки оточуючих, формували в дітей знання про культуру власної країни та культуру інших країн. На другому етапі (емоційно-емпатійному) проведено тематичні заняття, творчі вправи, читання казок, вивчення прислів'їв і приказок, що сприяло усвідомленню дітьми цінності іншої людини, вихованню емоційної чутливості та емпатійних здатностей. Третій етап (діяльнісно-творчий) відзначався вмінням старших дошкільників успішно вирішувати проблемні ситуації, взаємодіяти з оточуючими на засадах партнерства та поваги, дотримуватися норм толерантності й культури у повсякденній поведінці та діяльності.

Порівняльні результати рівнів вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку засвідчили позитивну динаміку за всіма критеріями в ЕГ: високого рівня міжетнічної толерантності досягли 11,2 % дітей, середнього – 79,8 %, низького – 9,0 %. У контрольній групі ці зміни виявились незначними: високий рівень вихованості міжетнічної толерантності залишився без змін і становив 2,1 %, середній рівень – 76,3 %, на низькому рівні залишилось 21,6 % дітей старшого дошкільного віку.

Отже, результати експериментальної роботи довели, що реалізація сукупності педагогічних умов забезпечила позитивну динаміку міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують теоретико-методологічні та організаційно-технологічні аспекти виховання міжетнічної толерантності у дошкільних навчальних закладах, проблеми вікової динаміки міжетнічної толерантності, моніторинг і ґрунтовне вивчення актуальних соціально-педагогічних умов виховання міжетнічної толерантності дітей у навчальних закладах різних типів.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Романюк К. Проблема формування міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку: психолого-педагогічний аспект / К. О. Романюк // Вісник Прикарпатського університету : Педагогіка. – 2010. – Вип. XXXII. – С. 30–37.

2. Романюк К. Сутнісна характеристика міжетнічної толерантності як категорії психолого-педагогічної науки / К. О. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : Педагогіка і психологія. – 2011. – Вип. 567. – С. 157–162.

3. Романюк К. Етнопедагогічна толерантність майбутніх фахівців як необхідна умова полікультурного виховання старших дошкільників / К. О. Романюк // Вісник Прикарпатського університету: Педагогіка. – 2011. – Вип. XL. – С. 145–147.

4. Романюк К. Формування міжетнічної толерантності дошкільників: особистісно зорієнтовані технології / К. О. Романюк // Педагогічний дискурс : [зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура]. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип. 13. – С. 325–329.

5. Романюк К. Досвід формування міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку в США / К. О. Романюк // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка : Педагогічні науки. – 2012. – № 7 (242) квітень. – Ч. II. – С. 225–235.

6. Романюк К. Формування готовності педагогів ДНЗ до виховання міжетнічної толерантності дітей (за результатами експериментального дослідження) / К. О. Романюк // Педагогіка вищої та середньої школи : [зб. наук. праць]. – 2012. – Вип. 36. – С. 359–367.

7. Романюк К. Історико-педагогічні передумови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку в Україні / К. О. Романюк // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. – 2012. – Вип. № 3 (21). – С. 31–42.

8. Романюк К. Проблема оновлення змісту виховання міжетнічної толерантності старших дошкільників засобами етнокультури / К. О. Романюк // Вісник Інституту розвитку дитини; Серія : філософія, педагогіка, психологія : [зб. наук. праць]. – 2013. – Вип. 26. – С. 99–104.

9. Романюк К. Аналіз експериментальної роботи з виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку / К. О. Романюк // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка : Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 112. Т. 1. – С. 276–281.

10. Романюк К. О. Педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності старших дошкільників: експериментальне обґрунтування / К. О. Романюк // Вісник Запорізького національного університету : [зб. наук. праць : Педагогічні науки / гол. ред. Локарева Г. В.]. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2013. – С. 94–102.

Праці в зарубіжних наукових виданнях

11. Романюк К. Воспитание межэтнической толерантности старших дошкольников путем использования инновационных педагогических технологий / К. А. Романюк // Актуальные вопросы современной науки : [сб. науч. трудов. Вып. 27 / под. общ. ред. С. С. Чернова]. – Новосибирск : ООО агентство “СИБПРИНТ”, 2013. – С. 173–183.

12. Романюк Е. А. Модель воспитания межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста / Е. А. Романюк // Приоритетные направления развития науки и образования : [сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф., 25 февраля 2014 г. / гл. ред. Широков О. Н.]. – Чебоксары : ЦНС “Интерактив-плюс”, 2014. – 133–135.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Романюк К. О. Виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку в умовах полікультурної освіти / К. О. Романюк // Розвивальне начання та Школа діалогу культур – можливості взаємодоповнення : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 12 квітня 2011 року. – Луцьк, 2011. – С. 53–60.

14. Романюк К. Особливості процесу формування міжетнічної толерантності у дітей старшого дошкільного віку / К. О. Романюк // Основні парадигми педагогіки та психології в XXI столітті : матеріали між нар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 22–23 червня 2012 р. – Одеса : ГО “Південна фундація педагогіки”, 2012. – С. 45–47.

15. Романюк К. Втілення ідей виховання міжетнічної толерантності дітей у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / К. О. Романюк // Василь Сухомлинський і школа XXI століття:

традиція й інноваційність : [матеріали Всеукр. конф., м. Умань 5–6 квітня 2012 р. / гол. ред. Кузь В. Г.]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – С. 73–76.

16. Романюк К. Розвиток креативності дітей старшого дошкільного віку в руслі виховання в них міжетнічної толерантності / К. О. Романюк // Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 23–25 лютого 2012 р. – К. : ТОВ “Інфосистем”, 2012. – С. 128–134.

АНОТАЦІЯ

Романюк К. О. Педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського” Міністерства освіти і науки України. – Одеса, 2014.

У дисертації визначено сутність понять “виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку”, “міжетнічна вихованість дітей старшого дошкільного віку”, “міжетнічна толерантність дітей старшого дошкільного віку”; уточнено поняття “міжетнічна толерантність”. Критеріями вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку визначено когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний. Розроблено показники й схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку. У дослідженні використано діагностувальну методику визначення рівня вихованості міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному та прикінцевому етапах дослідження. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови виховання в дітей міжетнічної толерантності: гуманізація та гуманітаризація змісту дошкільної освіти, упровадження інноваційних педагогічних технологій у виховний процес ДНЗ (мультимедійних презентацій та елементів інтерактивного навчання), збагачення змісту виховання дітей засобами етнокультури, проектування впливу культурно-освітнього середовища ДНЗ на процес виховання міжетнічної толерантності дітей, взаємозв’язок дошкільного навчального закладу і сім’ї у вихованні міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку. Розроблено й апробовано модель і експериментальну методику виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: міжетнічна толерантність, виховання міжетнічної толерантності, діти старшого дошкільного віку, експериментальна методика, педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

АННОТАЦІЯ

Романюк К. А. Педагогические условия воспитания межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08. – дошкольная педагогика. – Государственное учреждение “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского” Министерства образования и науки Украины. – Одесса, 2014.

Диссертация посвящена исследованию проблемы воспитания межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста в учебно-воспитательном процессе дошкольных образовательных учреждений Украины.

Анализ психолого-педагогической литературы позволил определить сущность понятия “воспитание межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста” как целенаправленный процесс гуманного и межэтнического воспитания детей на засадах партнерства и толерантного сознания; обеспечение в группе толерантного пространства, среды, которая характеризуется единством всех субъектов воспитательного процесса (воспитателей, детей, родителей), терпимостью и уважением к инокультурам, детям других этносов и желание взаимодействовать с ними. Межэтническая воспитанность детей старшего дошкольного возраста – это умение вести себя в межэтнической среде; вежливое, почтительное, доброжелательное отношение к детям других национальностей и этносов, уважение к традициям и обычаям других культур; толерантные поступки и поведение ребенка, готовность прийти на помощь при необходимости.

В исследовании уточняем понятие “межэтническая толерантность” как личностное качество, признак гуманного человека, как партнерство в общении на основе доброжелательного субъект-субъектного взаимодействия, уважения к людям других народов, независимо от их социального статуса, национальности, расы, культуры, религии. Межэтническую толерантность детей старшего дошкольного возраста рассматриваем как личностное качество, которое проявляется в субъект-субъектном взаимодействии, взаимопонимании детей старшего дошкольного возраста разных национальностей и этносов, как партнерство в общении; способность детей воспринимать взгляды, обычаи, традиции представителей инокультур, с уважением к ним относиться, стремлении общаться с ними на основе гуманизма и терпимости.

Критериями воспитанности межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста выступили когнитивный, эмоционально-ценностный и деятельностный. Когнитивный критерий с показателями: знания о самом себе как представителе определенной общности, о своей стране, ее символах, национальных обычаях и традициях; представления о национальной культуре других стран; умение дифференцировать проявления добра и зла в поступках и поведении сверстников и взрослых. Эмоционально-ценностный критерий с показателями: адекватность эмоциональных откликов на чувства и эмоции других людей, способность к эмпатийному переживанию, почитание окружающих (людей / детей), толерантное отношение к их мыслям, чувствам, взглядам, идеям. Показатели деятельностного критерия: умение осуществлять

межличностное взаимодействие с представителями инокультур и соотечественниками на основе уважения и партнерства, культура поведения, которая проявляется в соблюдении норм морали в ежедневных поступках и деятельности, рефлексия как способность предугадывать последствия своих действий и высказываний.

В соответствии с выделенными критериями и показателями были определены уровни воспитанности межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста (высокий, средний, низкий).

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия эффективного воспитания межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста: гуманизация и гуманитаризация содержания дошкольного образования, внедрение инновационных педагогических технологий в воспитательный процесс ДОО (мультимедийных презентаций и элементов интерактивного обучения), обогащение содержания образования старших дошкольников средствами этнокультуры, проектирование воздействия культурно-образовательной среды ДОО на процесс воспитания межэтнической толерантности детей, взаимосвязь дошкольного образовательного учреждения и семьи в воспитании межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста.

Разработана и апробирована модель и экспериментальная методика воспитания межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста, представленная в единстве ознакомительно-когнитивного, эмоционально-эмпатийного, деятельностно-творческого этапов. На первом этапе (ознакомительно-когнитивном) с помощью занятий, бесед, демонстрирования иллюстраций, мультимедиа-презентаций, чтения и обсуждения художественных произведений обогащали знания детей о нормах жизни в многонациональном обществе, моральных категориях, формировали знания о культуре нашей страны и культуре других стран. На втором этапе (эмоционально-эмпатийном) были проведены тематические занятия, чтение сказок, изучение поговорок и пословиц, творческие упражнения для осознания старшими дошкольниками ценности другого человека, воспитывали эмоциональную чувствительность, эмпатийные способности. Третий этап (деятельностно-творческий) был отмечен умением детей успешно решать проблемные ситуации, взаимодействовать с окружающими на основе партнерства и уважения, придерживаться норм толерантности и культуры в повседневной деятельности и поведении.

Результаты экспериментального исследования доказали положительную динамику уровней воспитанности у детей межэтнической толерантности, что свидетельствует об эффективности реализованных педагогических условий, а также модели и экспериментальной методики воспитания межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: межэтническая толерантность, воспитание межэтнической толерантности, дети старшего дошкольного возраста, экспериментальная методика, педагогические условия воспитания межэтнической толерантности детей старшего дошкольного возраста.

RESUME**Romaniuk K. O. The Pedagogical Conditions of the Interethnic Tolerance Upbringing of the Preschool Age Children. – Manuscript.**

Thesis for Candidate Degree in Pedagogical Studies. Speciality 13.00.08 – Preschool Pedagogy. – State Institution “South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy” Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2014.

In the thesis the essence of the notions “interethnic tolerance”, “interethnic tolerance of preschool age children” and “interethnic tolerance upbringing of preschool age children” have been outlined. The criteria of the interethnic tolerance of preschoolers (cognitive, emotional-value, action-oriented) have been specified. The evaluative indicators and levels of the interethnic tolerance upbringing of the preschoolers have been defined. The diagnostic methods for determining levels of the interethnic tolerance developing of the preschoolers were used on the state and final stage of the experimental research. The pedagogical conditions of the upbringing process (humanization and humanitarization of the preschool education content, using of the innovative educational technologies in the preschool practice, enriching of the content of the education with the ethnocultural elements, projecting of the cultural-educational environment of the preschools, collaboration between the pedagogues and the family) have been determined and grounded. The model and experimental methods of the interethnic tolerance upbringing of the preschool age children have been elaborated. The effectiveness of the suggested methodology has been verified and confirmed according to the results of the final stage of the experimental research.

Key words: interethnic tolerance, interethnic tolerance upbringing, preschool age children, experimental methods, pedagogical conditions of the interethnic tolerance upbringing of the preschoolers.

Підп. до друку 26.08.2014. Формат 60x90/16. Папір офсетний.

Гарн. «Times» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 0,9.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторович

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.

Тел. 0949464393, 0487431393 email - 7431393@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.

Тел. 0949464393, 0487431393 email - 7431393@gmail.com

